

Jaroslava Šťastná

Když se řekne
komunitní práce

Když se řekne komunitní práce

Jaroslava Šťastná

Recenzovali:

RNDr. Naděžda Johanisová, Ph.D.

Mgr. Michal Trousil, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

Text © Jaroslava Šťastná, 2016

Photography © Miroslav Hucek (Arita Hucková - heir), Jaroslava Šťastná, 2016

Cover photography © Miroslav Hucek (Arita Hucková - heir), 2016

Tato práce vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově v Praze (PRVOUK) č. 7 Psychosociální aspekty kvality lidského života.

ISBN 978-80-246-3356-5

ISBN 978-80-246-3390-9 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Recenzovali: RNDr. Naděžda Johanisová, Ph.D.
Mgr. Michal Trousil, Ph.D.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Šťastná, Jaroslava

Když se řekne komunitní práce / Jaroslava Šťastná. – Vydání první. –

Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016

Anglické resumé

ISBN 978-80-246-3356-5

364-78-154

– komunitní práce

– monografie

– učební texty

364-1/-7 – Druhy sociální pomoci a služeb [18]

37.016 – Učební osnovy. Vyučovací předměty. Učebnice [22]

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

Text © Jaroslava Šťastná, 2016

Photography © Miroslav Hucek (Arita Hucková – heir), Jaroslava Šťastná, 2016

Cover photography © Miroslav Hucek (Arita Hucková – heir), 2016

ISBN 978-80-246-3356-5

ISBN 978-80-246-3390-9 (pdf)

Obsah

Úvod	7
1. Komunitní práce	8
1.1 Základní vymezení pojmů	8
1.2 Komunitní práce v interakci s dalšími vědními obory	10
1.3 Rozvoj komunity – rozvoj místního společenství	11
1.4 Komunitní práce a komunitní rozvoj v různých typech sídel	13
1.5 Modely komunitní práce	18
2. Z historie komunitní práce	19
2.1 Teorie na úvod	19
2.2 Vznik komunitní práce a její rozvoj ve 20. století	21
2.3 Specifika komunitní práce v Čechách a na Moravě	24
3. Základní prvky a procesy komunitních aktivit	29
3.1 Aktéři komunitních procesů	29
3.2 Další aktéři prospěšní komunitě	31
3.3 Komunitní projekty	33
3.4 Analýza aktérů komunitních aktivit	36
4. Současná komunitní práce a oblasti jejího působení	38
4.1 Zvyšování účasti občanů na věcech veřejných (občanská participace)	38
4.2 Podpora vzájemnosti, solidarity a podpora sociálního kapitálu	42
4.3 Komunitní plánování	44
4.4 Inkluze marginalizovaných skupin, prevence sociálního vyloučení	48
4.4.1 Co to je sociální vyloučení a marginalizace	48
4.4.2 Sociálně vyloučené lokality	49

4.4.3 Dimenze sociálního vyloučení	50
4.4.4 Osoby a skupiny ohrožené sociálním vyloučením	51
4.4.5 Chudoba a sociální vyloučení	52
4.4.6 Sociální inkluze a sociální začleňování v obci	53
4.4.7 Trendy přispívající k sociálnímu vyloučení	55
4.4.8 Jak na sociální začleňování v obci	59
4.5 Komunitní vzdělávání	61
4.6 Podpora místního hospodářského života	65
4.6.1 Aktivní politika zaměstnanosti (APZ) a její místní dopady	68
4.6.2 Další formy podpory komunitního hospodářství	73
4.7 Vyváženost a dostupnost lokálních institucí	79
4.8 Urbanismus a architektura jako faktor utváření veřejných prostorů a komunitního života	81
4.9 Péče o místní dědictví a interpretace místního dědictví	85
5. Komunitně orientovaný výzkum a jeho specifika	90
6. Komunitní pracovník	94
7. Trendy a dilemata současné komunitní práce a komunitního rozvoje	97
8. Posílení komunit – úvahy na závěr	101
Summary	106
Seznam citované literatury	108
Seznam tabulek	113
Seznam fotografií	114
Poděkování	115

Úvod

Předkládaná monografie je jedním ze studijních textů pro kurz přednášený na Katedře sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a na Katedře pastorační a sociální práce Evangelické teologické fakulty UK v Praze. Může být pomůckou i pro pracovníky veřejné správy, neziskových organizací a pro další osoby, kteří se zajímají o otázky komunitní práce a komunitního rozvoje.

Monografie shrnuje základní poznatky, které se obvykle přednášejí v bakalářském studiu, a rozšířené pojetí, které je obsahem magisterského studia. Vzhledem k rozsahu jsou některé předkládané poznatky zaznamenány formou tezí, s častým odkazem na další publikace a autory. Text též obsahuje publikované i nepublikované podklady autorky této práce. Zvolená forma umožňuje relativně rychlou orientaci v tématu, v případě hlubšího zájmu o konkrétní problematiku předpokládá další vlastní studium doporučené literatury.

Monografie by měla plnit několik základních funkcí:

- podávat základní informace o teoretických přístupech, metodách práce a výzkumu v oblasti komunitní práce a komunitního rozvoje;
- uvádět tyto poznatky do širších a systémových souvislostí současného společenského vývoje, včetně mezinárodních kontextů;
- zprostředkovat příklady praktického uplatnění těchto teoretických předpokladů;
- povzbudit čtenáře v tvůrčím přemýšlení o možném řešení problémů a situací, se kterými se komunitní práce setkává;
- poukázat na možnosti a potenciál profesionálních sociálních pracovníků při řešení komunitní problematiky.

Text je rozdělen do několika kapitol, které představují základní poznatkové okruhy a rozvíjejí schopnost čtenářů orientovat se v tematice.

1. Komunitní práce

1.1 Základní vymezení pojmů

Komunitní práce (práce s komunitou, komunitní sociální práce, sociální práce s komunitou) je v textech z oblasti sociální práce chápána jako jedna z forem sociální práce (Thomas, 1983), která má ve světě více než stoletou tradici. Ve společnosti druhé poloviny 19. století byla vznikající komunitní práce spojená s idejemi důstojného života lidí v chudých čtvrtích nově vznikajících průmyslových aglomerací, a to především s využitím vzájemné pomoci mezi místními obyvateli a jejich zapojením do činností vzdělávacích a volnočasových.

Soudobá komunitní práce znamená v širokém slova smyslu organizování sociálních činností takovým způsobem, jenž zajišťuje lidem přístup k aktivitám, které jsou nezbytné pro jejich každodenní život, a to vše v místě, kde žijí (Gardner, 1999; Kinkor, 2003). Zdůrazňuje participaci lidí na věcech veřejných, posilování sebeorganizačních sil komunity, vzájemnou solidaritu a pomoc, sociální zodpovědnost, šetrný vztah k životnímu prostředí, respekt k místním tradicím a zvláštnostem. Komunitní práce nabízí obyvatelům možnost aktivně vstupovat do tvorby „příběhu“ místa, nečekat pouze na pomoc zvenčí, komunitní práce vytváří organizační strukturu pro práci s myšlenkami a iniciativami, vytyčuje perspektivy a uskutečňuje vizi komunity (Schuringa, 2007).

Kompetentní (zmocněná, mobilizovaná) komunita je chápána jako cíl komunitní práce a zároveň jako zdroj, strategie řešení samotných problémů (Gojová, 2013, s. 309–312).

Pojem komunita je v sociální práci užíván v několika významech. Odborný výklad (Jary, 1995, s. 100) jej představuje jednak jako uskutečnění sociálních vztahů, které se odehrávají v rámci určitého teritoria – např. obce, čtvrti, mikroregionu, sousedství atd.

Komunita však nemusí vždy znamenat celou geografickou oblast: může jít například o takové skupiny, jakými jsou staří občané, lidé trpící duševními chorobami, matky na rodičovské dovolené. Ti všichni mohou mít z komunitních procesů prospěch.

Komunitní vztahy mohou nabývat i podobu ne-lokální, vyjadřují například kulturní, intelektuální, religiózní a jinou charakteristiku větší skupiny (komunity umělců, akademiků, studentů, protestantů apod.), vystihující popřípadě i životní styl skupiny (mnichů, squatterů, undergroundové skupiny lidí). Známý je model terapeutických komunit, které nabízejí prostor pro léčbu osob z alkoholických a drogových závislostí. V českém kontextu a hlavně v žurnalistice se ujal výraz komunita jako označení etnické skupiny (Romů, Vietnamců) a ještě častěji se výraz používá v souvislosti se sociálně vyloučenou lokalitou.

Výraz komunita je v sociální práci užíván též jako označení způsobu skupinové terapie nebo výcviku (komunita terapeutická, komunita výcviková), jejichž rozvoj byl podnícen změnami v přístupu ke klientům psychiatrických služeb v USA a Velké Británii v 60. letech 20. století. Tyto se staly inspirací pro rozvoj psychiatrické komunitní péče v České republice a v 90. letech 20. století a položily základ komunitní práce ve prospěch dalších skupin obyvatel (Hartl, 1997).

Pro účely sociální práce na místní úrovni, v občanských komunitách, se nejčastěji setkáme s následujícími pojmy a jejich pracovními definicemi:

Komunitou rozumíme lidi, kteří žijí v geograficky definované oblasti a mezi kterými existují vzájemné sociální vazby: přátelství, známosti, účast v ekonomické směně – tj. nákup zboží a služeb, práce v místě, využívají různé místní služby v oblasti školství, zdravotnictví, dopravy, veřejné správy. Jsou často citově vázáni k místu, kde žijí – pociťují identifikaci s místem, sounáležitost, respekt k tradicím.

Komunitu můžeme chápat jako výsledek cíleného úsilí a hledání sdílených významů, které se stanou základem pro další aktivity.

Jsou uváděny i následující charakteristiky místní komunity:
časové

- společná minulost, příběh místa
- společná aktualita, situace, vymezení
- společná budoucnost – touhy, očekávání, plány, vize

hodnotové

- chápání společných hodnot v širokém kulturním slova smyslu (obvyklé je vnímání etických hodnot, estetické normy, hygiena atd.)
- tolerance k odlišnostem, schopnost pracovat s „jinakostí“ jiných
- vnímání ohrožení (kriminalita, ekologické hrozby, terorismus atd.).

Gardner (1999) použil pro potřeby orientace charakteristiky tzv. **vyvážené komunity**:

- je různorodou jednotou;
- má společný základ sdílených hodnot;
- vyznačuje se vzájemnou péčí, důvěrou a týmovou prací;
- má rozvinutou efektivní vnitřní komunikaci;
- usnadňuje lidem účast na veřejných věcech;
- vytváří si vlastní identitu, záměry;
- vytváří si vlastní vazby;
- má vyvážené institucionální uspořádání;
- vychovává, je schopna předávat hodnoty další generaci;
- je otevřená do budoucnosti.

Obr. 1: Slavnosti lákají účinkující i diváky

1.2 Komunitní práce v interakci s dalšími vědními obory

Společenskovědní disciplíny zaujímají ke komunitnímu rozvoji a komunitní práci různé perspektivy a vyjadřují je různými výroky a sdílenými tématy. Vymenujme ve stručnosti některé z nich:

Psychologie, sociologie – problém komunit je problémem vztahu jedince a skupiny.

Filozofie, sociologie – to, co moderní či pozdně moderní člověk řeší jako komunitní dilema, je potřeba jak bezpečí, tak i individuální svobody.

Filozofie, psychologie – komunita je místo širší socializace jedince a jeho zakotvení v hodnotách přesahující individuum a úzké rodinné vazby (komunitarismus).

Politologie – místní komunita je místem pro získávání smyslu pro občanské kompetence, participaci občanů na věcech veřejných.

Veřejná politika – místní komunita je místem pro uspořádání institucí a jejich spolupráce při zabezpečování kvality života v místě.

Sociální práce, sociologie, veřejná politika, antropologie – místní komunita je prostorem pro sociální integraci skupin kulturně, etnicky, ekonomicky a jinak marginalizovaných.

Sociální práce, pedagogika – komunita je prostorem pro vzdělávání svých členů.

Psychologie – místní komunita může být místem psychického zakotvení, poskytující léčivé a regenerující síly.

Sociologie – komunita je prostorem pro rozvoj sociálního kapitálu, tj. sítě vztahů založených na důvěře a na předpokladu vzájemné opory.

Environmentální studia – místní komunita nabízí prostor pro praktické uplatnění ekologicky šetrných přístupů k životnímu prostředí.

Kulturní antropologie – místní komunita je prostředím soužití různých kultur a subkultur a pro vytvoření modelů jejich spolupráce.

Ekonomie – místní komunita je terénem pro realizaci specifických forem ekonomických aktivit sloužících udržitelné prosperitě lokality a nabízí místním lidem zaměstnání.

Urbanismus – urbanistické řešení měst posiluje nebo utlumuje prvky bezpečí, sounáležitosti a přístupnosti budov a čtvrtí.

Interdisciplinární přístup – místní komunita nabízí možnosti přemýšlení a realizace projektů pro posílení konceptu lokalizace, tj. vyvažování negativních důsledků ekonomické globalizace.

1.3 Rozvoj komunity - rozvoj místního společenství

Anglosaská sociologie rozlišuje výrazy prostor (space) a místo (place). Obě pojetí mají význam pro rozvrhování našich životů. Ukazuje se, že i doba a některé profese se zabývají spíše prostorem, jiné spíše místem. Dnešní ekonomové, bankéři, investoři, ale i například stavitelé dálnic a letišť se pohybují spíše v kategorii prostoru (space), který pro ně vytváří možnosti globálních operací, globální komunikace, expanze a výdělků. Naproti tomu místem (place) se zabývají živnostníci, starostové, místní učitelé, sociální pracovníci. Místo je oblastí pro vztahy,

konkrétní viditelné aktivity, příležitost někam patřit. V našich životech potřebujeme jak prostor, tak místo. Místo bez prostoru duší, prostor bez místa je chladný a bezcitný. Zdá se, že v mladším věku spíše to první, později více to druhé (Cílek, 2006, s. 270–272). Sociální a komunitní práce je záležitostí vztahu k místu (place), ale bez pochopení oné zvláštní ambivalence prostoru a místa se rozvoj místního společenství neobejde.

V různých definicích, které popisují rozvoj komunity jako proces, se opakují obvykle tato pojetí: usiluje o výchovu občanů k soběstačnosti (zplnomocnění), růst odpovědných místních osobností, o vštěpování zásad dobrého občanství, o uplatňování zásad udržování kvalitního životního prostředí. Zároveň posiluje demokracii na místní úrovni tím, že vytváří instituce sloužící jako mechanismy pro zapojování občanů do místního dění. Pomáhá k začleňování různých skupin. Umožňuje občanům vytvářet a udržovat slušné vztahy napříč sociálním spektrem, vnáší do života komunity postupné a svobodně zvolené změny (Gojová, 2013; Elsen, 2007). **V rozvoji komunity, tak jako v komunitní práci, jde o pozitivní sociální změnu, na jejímž uskutečnění se podílejí v první řadě obyvatelé komunity.**

V souvislosti s *rozvojem komunity* se sociální práce setkává s dalšími přístupy a pojetími, které jsou typické pro jiné obory a vědní disciplíny. Mezi prvními *jmenujme environmentální studia a příbuzné obory*, kterým jde o uchování kvalitních podmínek života a o šetrné a udržitelné využívání přírodních zdrojů. Akcenty komunitních aktivit směřují k ochraně území a lokalit s cennými biotypy, půdního fondu, jejich šetrnému využívání například v podobě ekoturismu, agroturistiky, k výsadbě stromů, alejí. Typické jsou projekty na snižování odpadu a recyklace surovin, projekty na snižování energetické spotřeby a spotřeby vody, uchování tradičních zemědělských odrůd a zemědělských technik práce, které nepředstavují zátěž pro životní prostředí.

Křehké vztahy mezi kvalitou lidského života, lidským společenstvím, životním prostředím a krajinou jsou jedněmi z nejpůsobivějších námětů v oblasti komunitního rozvoje (Cílek, 2002). Jejich mezioborovost a obtížnost teoretického uchopení je však paradoxně odsouvá na okraj zájmu komunitní sociální práce.

Na dalším místě *jmenujme ekonomii*, která je v industriální a postindustriální společnosti vnímána jako rozhodující dynamická síla rozvoje území, včetně komunit. Smutným faktem však je, že právě ekonomie středního proudu a její globalizovaná neoliberální forma s převažujícím motivem maximalizace zisku se stává spíše zdrojem mnoha nejistot

života v komunitách (Waters, 1995). Komunitní teorii a praxi místního hospodářského života tak zahrnují častěji různorodé proudy alternativní (heterodoxní, radikální) ekonomie, která klade důraz na neziskové faktory: šetrné využívání a rozvoj místních zdrojů oproti dálkovému obchodu, rozvoj místních firem a místní zaměstnanosti oproti působení tzv. řetězců a nadnárodních firem, transparentní tvorbu místních ekonomických strategií, které v dostatečné míře pracují s motivem rozvoje regionu a komunity nezávislé na nadnárodních korporacích a nadnárodním finančním kapitálu (Fraňková, 2015; Johanisová, 2008).

Obr. 2: Koncert pedagogů a hostů hudební školy

1.4 Komunitní práce a komunitní rozvoj v různých typech sídel

Problémy v místě, možnosti jejich řešení, zapojení lidí i metody a postupy se od sebe odlišují i v závislosti na velikosti komunity a její geografické poloze.

– **Malá venkovská komunita, obvykle obec.** Pro ni je charakteristický počet obyvatel od 300–2000 obyvatel, často ji vede neuvolněný starosta, obvykle v ní působí tradiční spolky. Nalezneme zde obvykle základní školu, hospodu, kostel, poštovní pobočku, obchody, místní knihovnu. Může mít silnou sdílenou identitu s počtem komunitních aktivit (masopustní průvod, pouť, pálení čarodějnic, hasičský ples,

aktivity Sokola, další kulturní a sportovní akce, cyklostezky nebo naučné stezky). Naproti tomu obec může vykazovat znaky úpadku: zrušenou školu i obchod, špatné dopravní spojení, nedostatek dostupných služeb jakéhokoli druhu, místní obyvatelé se starají každý jen o sebe, mladí odcházejí do větších měst. Komunitní práce se týká hlavně kulturních akcí a stabilizací místních institucí (včetně zajištění základních sociálních služeb).

– **Mikroregion** obcí. Je sdružením malých obcí ve venkovském regionu, kterému obvykle dominuje velká spádová obec nebo menší městečko. Takto sdružené obce mohou pragmaticky rozvíjet síť nejrůznějších služeb, ekonomických aktivit, mohou se zasazovat například o značku regionálních produktů, snaží se o společnou propagaci v rámci turistického ruchu, mohou lépe dosáhnout na různé dotační tituly. Mohou společně řešit například problematiku odpadů, správu lesů. Jejich koordinace je zakotvena v dokumentu společného plánu strategického rozvoje, má nezávadná i poloformální strukturu a postupy ve formě místních akčních skupin. Problémem je většinou nedostatek pracovních míst, nedostupnost některých služeb – zvláště sociálně zdravotních, někdy i špatná dopravní obslužnost nebo komplikace s dopravou v zimním období. Komunitní práce se v případě tohoto sídelního typu týká celého mikroregionu.

– **Města střední velikosti**. Jsou patrně ideálními prostředními pro rozvíjení komunitních postupů. Tato města vykazují v českém a moravském prostředí historii sahající do středověku, žije v nich jádro obyvatel, které se s lokalitou identifikují, hovoří i o tom, že zde mají kořeny, většinou i mladí lidé mají k místu vztah. I přesto, že se mnozí z nich rozhodnou místo opustit, odejít do velkoměsta nebo do zahraničí. V městech je relativně rozvinutá síť nejrůznějších služeb, spolků, knihovna, školy, které realizují aktivity, k nimž se mohou připojit i další obyvatelé nebo návštěvníci místa. Problémem těchto lokalit se stává stále častější pokles počtu dostupných pracovních příležitostí, především v tradičních průmyslových odvětvích. Někteří lidé hovoří i o duchu maloměsta – tyto jsou mezi těmi, kteří z města odejdou a patrně se usídlí ve větším nebo naopak ve velice řídko osídleném území. Komunitní práce se typicky soustřeďuje na nejrůznější typy kulturních a vzdělávacích aktivit, na otázky životního prostředí, sociální služby, v některých lokalitách řeší soužití mezi tzv. majoritní společností a etnickou majoritou (Romové).

– **Velká města a jejich čtvrtě**. Můžeme hovořit o Praze jako o komunitě? O Českých Budějovicích nebo Hradci Králové? Odpověď je

obtížná. Nejspolehlivější, jakkoli se zdá, že nevědecké, je držet se intuitivního uchopení místního společenství jako entity, kde lidé užívají určité instituce (obchody, školu, místní úřady), které jsou v docházkové vzdálenosti a které navíc mají určitá specifika, jež je odlišují od jiných částí města, vzniklá historickým vývojem. Je pražský Žižkov komunitou? Nebo ostravské Fifejdy? V tomto případě odpovíme, že asi ano. Tyto čtvrtě mají obvykle svoje vlastní centra kultury, sportu, místní spolky, vydávají noviny, řeší svoje problémy atd. To, co zajímá obyvatele Zbraslavi, není aktuální pro obyvatele Malešic. Komunitní práce v těchto čtvrtích je v mnohém podobná komunitní práci v menších městech. Rozvíjí varietu akcí a aktivit, které připomínají spíše vesnické komunity. Přesto je komunitní práce v městských čtvrtích poznamenána řadou zvláštností: obyvatelé cestují za prací do jiných částí velkoměsta, rovněž tak studenti středních škol. Dopravní systém dává obyvatelům možnost snadno se dostat na kulturní, sportovní akce a za sociálními službami jinam, takže i v případě, že nebude místní nabídka aktivit dostatečná, nemusí jejich deficit pociťovat. Tato situace má i svoje nevýhody: některé městské čtvrtě jakoby ani místní společenství neměly. Lidé se znají od vidění ze zastávky autobusu nebo metra, na nákup jezdí do vzdálenějších velkých nákupních center a víkendy tráví s rodinou a přáteli, většinou získanými v práci nebo při zájmové aktivitě v jiných částech města. Místním obyvatelům ani nepřijde na mysl, že by v jejich čtvrti mohly komunitní aktivity probíhat.

Komunitní práce v tomto sídelním typu představuje jakési vnučnutí nebo nápad, který může stmelit obyvatele lokality, později tak umožní na tuto zkušenost navázat i při akcích jiného typu. Příkladem může být vznik sdružení rodičů při příležitosti konání sportovního dne dětí, které se časem zasadí i o masopustní průvody, připomínkování rozvojových dokumentů obce. Nebo vznik spolku, jehož zakladatelé oslovili další lidi prostřednictvím letáků do schránek, aby formou petice pozastavili záměry neznámých developerů na netransparentní využití místního koupaliště nebo nepozorovaný zábor půdy ve veřejném parku pro privátní účely či zábor veřejné lesní plochy pro vybudování privátního golfového hřiště. Obyvatelé, kteří se při této akci sešli, mohou později navázat s dalšími aktivitami, vědí o sobě, mohou se na sebe obracet. Hovoříme o vytváření sociální sítě, o vytvoření sociálního kapitálu.

Sociální komunitní práce v tomto typu sídla se odvíjí ve strukturách a organizacích sociálních služeb, obecních i nestátních organizacích, služby se orientují na cílové skupiny dětí, seniorů, hendikepovaných, etnických menšin. Jsou uplatněny kompetence veřejné správy v oblasti

poskytování sociálních služeb. Ve větších městech dochází k uplatnění potenciálu vysokých škol a univerzit, knihoven a jejich projektů, dále pak velkých neziskových organizací.

– **Velká sídliště.** Uvádíme je jako určitý specifický sídelní útvar, typický pro období socialismu, avšak přetrvávající do dnešní doby. Jsou charakteristická funkcionalistickou architekturou doby tzv. reálného socialismu, absencí jasného centra a ulic lemovaných obchody i místy k setkávání. Některá sídliště se vymkla svými rozměry a urbanistickým řešením tradicím evropské městské zástavby. Ale v poslední době se prokazuje, že v porovnání s nejnovějšími suburbii rodinných domků – vzdálených 20–30 km od center měst – mají tato „socialistická“ sídliště svoje výhody. Například jsou slušně spojená veřejnou dopravou s centrem. Obyvatelé si v nich zvykli a při citlivé renovaci a doplnění o služby mohou sídliště skýtat mnohem více prostoru pro sociální městské aktivity než suburbia rodinných domků. Nevýhodou je, že zde chybí příjemná místa k setkávání. Charakter sídliště hodně lidí stále spíše vypuzuje do vnitřních částí měst.

Komunitní práce na sídlištích má svoje specifika. Jejím úkolem je mimo jiné vypořádat se s typem architektury, která vytváří problémy, například trávení volného času dětí a mládeže, seniorů, rodičů na rodičovské dovolené, rozvinout aktivity spojené s kulturním životem, celkově pak s ožíváním sídlišť. Zajímavé jsou prvky ekologických aktivit, například vedoucích ke snižování odpadů, rozvoj komunitních zahrad a komunitního kompostování. Zcela zvláštní charakter má komunitní práce na sídlištích, kde dochází ke konfliktu s etnickými komunitami. Vzhledem k závažnosti je o této tematice pojednáno v dalších kapitolách.

– **Suburbia.** Jsou čtvrtě rodinných domků v blízkosti velkých měst nebo v blízkosti městských center. U nás vznikaly během První republiky zahradní čtvrti (Hanspaulka, Baba, Spořilov atd.), nabízely vysoký komfort, spojení veřejnou dopravou s centrem. Během dekad se začlenily do prostředí velkoměsta, avšak udržují si specifickou atmosféru a identitu. V USA se rozšířily po 2. světové válce, kdy se vzorem a standardem střední třídy stal dům v bezpečné vilové čtvrti a automobil pro cestu do města za prací. Tyto čtvrtě vystihovaly americké pojetí prosperity a individualismu, ale byly také logickým využitím velikosti země. V České republice vzniká tento typ suburbií od 90. let minulého století. Jejich obliba byla zpočátku značná, developerské společnosti slibují lidem pohodlí, kterého se v malých sídlištních bytech nedostávalo. Avšak tato *sídliště naležato* nejsou ani městem, ani venkovem. Chybějí zde instituce a typy vztahů charakteristické pro život ve městě, mnozí noví obyvatelé

pocitují již po dvou až třech letech pocit izolace od skupiny lidí a činností, se kterými se identifikují. Chybí i onen typický venkovský prostor – náves, hospoda, staré domy se zahradami, vlastní studna a výhled do kraje. Postavené rodinné domy jsou velké, avšak na malých pozemcích. Stavební společnosti ve snaze docílit co největších zisků neplánují centra těchto čtvrtí ani budovy, které by se mohly stát sídlem firem nebo organizací sloužících místní komunitě. Obyvatelé tak tráví čas na svých malých zahrádkách sami nebo s nejbližšími přáteli, v lepším případě naleznou možnosti v nejbližší vesnici. Některá nová suburbia často konvertují s vesnicemi na okraji měst.

Naskytá se otázka, jakou funkci a úkoly má v tomto typu sídla komunitní práce. V době, kdy se v médiích komunitní práce vnímá jako činnost spojená s aktivitami ve vyloučených lokalitách, se zdá, že v suburbii nemá místo. Ale můžeme se jen domnívat, že je otázkou dalšího vývoje a času, kdy se obyvatelé budou na místo izolovaného života chtít podílet na společenských aktivitách, budou mít zájem se setkat s lidmi, kteří bydlí v sousedství. Nebo je může spojit pocit reálného ohrožení v oblasti životního prostředí, další výstavby, rozhořčení nad situací, kterou vnímají jako nespravedlivou.

Komunitní práce, kromě standardních sociálních služeb, se orientuje na aktivity odvíjející sociální vztahy mezi obyvateli a vazby s původní vesnicí nebo městem.

Obr. 3: Masopustní veselí

1.5 Modely komunitní práce

Ze širokého vymezení komunitního rozvoje a komunitní práce se vyvinuly základní modely komunitní práce. Přístupů, jak uspořádat tyto modely nebo přístupy v komunitní práci, je více.

Jedním z prvních pokusů o modelové vymezení komunitní práce v 60. letech minulého století bylo v USA Rothmanovo rozdělení na 1. lokální rozvoj či rozvoj komunity, 2. sociální plánování a 3. sociální akce (Gojová, 2013, s. 311).

Popple (1995) uvádí celkem osm modelů komunitní práce: komunitní péče, komunitní rozvoj, sociální a komunitní plánování, komunitní vzdělávání, komunitní akce, feministická a antirasistická komunitní práce (Gojová, 2013, s. 310).

Hartl (1997) hovoří o třech modelech komunitní práce podle typu komunity: komunity občanské, komunity terapeutické, komunity výcvikové.

Mnohé zahraniční i české práce hovoří spíše o takových modelech *komunitního (místního) rozvoje*, kdy výběr konkrétních *nástrojů a postupů* komunitní práce v různých oblastech je určován daným problémem (Schuringa, 2007; *Metody komunitního rozvoje*, 2003; Nedělníková, 2012). Modelování komunitní práce a rozvoje vychází z logiky, kterou navozuje slovo „rozvoj“, jež je vnímáno vesměs kladně: obsahuje dynamický, nestatický prvek, navozuje postup v čase a ovlivnění dobou. Například Schuringa (2007) hovoří o *mobilizované komunitě* jako vytvořeného předpokladu k řešení lokálních problémů (především v romských komunitách) s vedením a účastí místních občanů.

Právě mezioborové, dynamické chápání komunitní práce shrnuje její základní rysy, které jsou využitelné pro konkrétní typy komunitní práce.

2. Z historie komunitní práce

2.1 Teorie na úvod

Německý sociolog Ferdinand Tönnies (1855–1936) rozlišil mezi tím, co nazval *Gemeinschaft* (společenství) a *Gesellschaft* (společnost). Tedy mezi vztahy v tradiční komunitě předindustriální éry, pro kterou byly podle Tönniese charakteristické dlouhodobé a závazné vztahy, respektující tradiční autority. Oproti tomu moderní „*Gesellschaft*“ vyjadřuje proměnlivost, individualismus, dočasnou smluvní povahu vztahů a všudypřítomnou soutěživost v industriální a urbanizované společnosti.

Charakteristika moderní, industriální společnosti podaná Tönniesem je opakovaně kritizovaná pro svůj romantizující pohled na tradiční vztahy. Ostatně i empirické výzkumy 20. století vnesly vážné pochyby o jakékoli zjednodušující asociaci mezi moderní urbanizací a „ztrátou komunity“. Nicméně Tönniesovy teze posloužily jako konstantní úhel pohledu na komunitu, spojený s idejemi vzájemné podpory, důvěry a bezpečí (Keller, 2005).

Průběh 20. století zvýraznil rysy moderní společnosti, které jsou důležité i pro studium komunitní práce. Jde o systémové změny společnosti spojené se zmiňovanou industrializací, urbanizací, s rozpadem velkých rodin, sekularizací, rozvojem státní správy a zárodky sociálního státu. Tyto změny přispěly k novým fenoménům, jejichž reflexe položila základy moderním společenským vědám: objevují se pojmy odcizená práce a odcizený život – Karel Marx, anomie – Emile Durkheim, téma nárůstu účelové racionality na úkor hodnotové racionality a byrokratizace – Max Weber, význam peněz a směny pro rozvinutí svobodné individuality – Georg Simmel. Je nutné připomenout historicky bezprecedentní zvýraznění role tržních mechanismů pro chod společnosti autora Adama Smitha na úkor jiných společenských regulátorů, v první řadě náboženství a tradiční rodiny (Keller, 2005).

Od přelomu 19. a 20. století byly systémovému zkoumání podrobeny i procesy migrace a integrace různých kulturních a etnických skupin do měst. V roce 1892 byla založena katedra sociologie na univerzitě v Chicagu, která se později proslavila výzkumem zaměřeným na sociologii města, studium komunit, sousedství a subkultur. Vznikla řada klasických výzkumných studií, jmenujeme například *Polský sedlák v Evropě a Americe* od W. I Thomase a F. Znanieckého z let 1918–1920, Parkovo a Burgessovo *The City* v roce 1925 a další tituly – *Gheto* z roku 1928, *Goldcoast and the Slum* aj. (Jeřábek, 2014).

Období po 2. světové válce je spojeno s výrazem *welfare state*, sociální stát, který do značné míry přispěl k celkové prosperitě Západu poválečného období. Zároveň vznikla různá občanská hnutí, která si kladla za cíl sociální změny ve prospěch znevýhodněných skupin obyvatelstva. Šedesátá léta znamenají nástup aktivit směřujících k dodržování lidských práv, protirasistických iniciativ, studentských a mírových hnutí – mnohé z nich našly odezvu v komunitních iniciativách.

Osmdesátá a devadesátá léta 20. století vnesla do pojetí komunitní práce a komunitního rozvoje nové motivy spojené s ekonomickou globalizací a jejími dopady na místní společenství, otázky spojené s migrací, se vznikem multietnických a multikulturních osídlení, problematiku demografických změn v důsledku stárnutí populace, nástup nových technologií umožňujících komunikaci lidí napříč kyberprostorem a také fakt rostoucí sociální diferenciací projevující se mimo jiné většími rozdíly mezi životem bohatých a chudých. Sociálněvědní disciplíny reflektují posun od tzv. jednoduché modernity přelomu 19. a 20. století k pozdní modernitě, která s sebou přináší řadu rizik spojených s nepředvídatelnými účinky rozvoje technologií a požadovaného ekonomického růstu. Od konce 80. let se v této souvislosti hovoří o tzv. rizikové společnosti (Beck, 2011). Je reflektován i tlak na sociální politiku, zejména v oblasti redukce výdajů na sociální účely a privatizaci dosud státem garantovaných služeb. Výzkum rovněž poukazuje na systémové znaky selhávání principů zastupitelské demokracie ve prospěch skupinových zájmů (srovnej např. Bauman, 1999; Beck, 2007; Bělohorský, 2007; Keller, 2010). Debata o výše uvedených rysech současné etapy moderní společnosti je mnohdy politizována a je jí přisuzován ideologický charakter. Bezesporu je přijímán fakt velké individualizace životů a životních drah, tlak na výkon a tlak na individuální řešení různých problémových situací. Někteří autoři hovoří o přeměně solidárnosti v solitérnost, o fragmentaci a diferenciaci společnosti (Bauman, 2010).